

В. Ніконенко

ТВОРЧА АКТИВНІСТЬ ГРОМАДСЬКОСТІ ЯК ФАКТОР СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ СЕЛА

Анотація. У статті досліджується діалектика процесів залучення сільської громадськості до засвоєння культурних цінностей і їх участі у творенні таких цінностей. На значному фактичному матеріалі висвітлюються різноманітні форми творчої активності сучасного селянства України в культурному будівництві та їх роль у самореалізації особи, розвитку культурної інфраструктури села, подоланні його відчуженості від надбань духовної культури.

Характерною рисою духовного життя сучасного суспільства є органічне поєднання процесів залучення широких народних мас до засвоєння культурних цінностей і одночасно їх участь у створенні таких цінностей. Звичайно, на відміну від виробничої та соціально-політичної сфер, де трудящі маси виступають безпосередніми творцями, в духовній сфері їх вплив і дія дають про себе знати, головним чином, опосередковано і лише в кінцевому рахунку. Адже духовна творчість не може існувати лише в сфері чистого мислення, оскільки вона виростає з глибини народного життя і культури. Народні звичаї та ідеали, фольклорна традиція завжди були джерелами художнього матеріалу, збудниками натхнення для творців культури.

Проте широкі народні маси беруть і безпосередню участь у творенні духовних цінностей. Незважаючи на величезні труднощі, що були зумовлені соціально-економічними умовами, в яких перебувала переважна більшість населення, з простого народу вийшло немало видатних творців духовної культури, а процес духовного виробництва поступово ставав сферою творчої діяльності не лише окремих соціальних груп, а й проявом активності кожної людини залежно від її здібностей.

Відмовляючись від спрощеного перенесення марксистського положення про визначальну роль народу на сферу духовної культури, слід все ж дистанціюватись і від елітарного розуміння духовного виробництва, що розглядає народ лише в якості об'єкта духовного розвитку. Історична практика переконливо свідчить про те, що рівень цивілізованості і зрілості суспільства залежить від подолання пасивних форм засвоєння культури широких народних мас до творчої участі в духовному житті суспільства.

Зростання творчої активності народних мас зумовлено об'єктивною потребою суспільного розвитку і, в першу чергу, потребою самореалізації людини. Сучасне розуміння розвиненої особи виходить з того, що в структуру такої особи невід'ємним елементом входить її соціальна активність, в тому числі й у сфері духовної культури. Саме тому одночасно із споживанням культурних цінностей процес духовного розвитку особи вимагає також залучення широких мас до безпосередньої участі в культурному будівництві і творенні духовних цінностей, що забезпечує відкриття усіх талантів і задатків людей. Тільки в такому випадку зв'язок людини з культурою піднімається на вищий рівень, оскільки із споживача культурних цінностей особа перетворюється в їх творця.

Особливо складним і суперечливим був раніше і залишається тепер процес залучення до безпосередньої творчої діяльності і безпосереднього створення культурних цінностей сільського населення. Адже відділення міста від села, що відбувалося в процесі розвитку цивілізації, було в значній мірі поділом матеріальної і духовної праці. На відміну від міста, де поєднувались матеріальне і духовне виробництво, фізична і розумова праця, в селі домінували, головним чином, матеріальне виробництво і переважно фізична праця. Руйнування села як специфічної форми буття відбувалось під впливом науково-технічного прогресу і компартійних настанов про "стирання граней між містом і селом". Цей процес зумовив втрату багатьох

самобутніх джерел народної культури, які живили різноманітні види і жанри мистецтва, збагачували всю палітру духовного життя суспільства.

Вирішення проблеми подолання культурного відставання села вимагає не тільки забезпечення доступу широких мас до надбань духовної культури, але й перетворення їх у безпосередніх творців духовної культури. Отже, народ, широкі верстви населення мають бути не тільки об'єктом, але й суб'єктом духовного розвитку. Найбільш сприятливі умови для всебічного розвитку людей, розкриття їх творчих задатків, здібностей і талантів створює демократична організація. Розрив із тоталітаризмом і перехід до демократичних засад у культурному будівництві дає петенційну можливість широким верствам населення включитись у процеси національного відродження і подолання духовного відчуження. Проте демократизація і широке впровадження ринкових відносин і вільного підприємництва на селі виступають лише основою зростання громадської активності сучасного селянства. Справа в тому, що економічний розвиток і підвищення рівня матеріального добробуту далеко не завжди ведуть до духовного збагачення, зростання активності людей в сфері духовної культури. Значна частина населення розглядає матеріальний достаток як самоціль, обкрадаючи тим самим себе духовно.

Залучення широких верств населення до надбань духовної культури і до участі у сфері культурного будівництва вимагає відповідної активності самої особи. Лише індивід, що прагне до оволодіння цінностями культури і готовий до практичної діяльності, що спрямована на реалізацію духовних інтересів, може виступати не тільки об'єктом, але й суб'єктом духовного виробництва.

Звичайно, духовне виробництво, перетворившись ще на світанку цивілізації в особливу сферу прикладання праці, не має втрачати свою специфіку. Адже професіоналізація духовного виробництва дала могутній імпульс розвитку духовної культури, оскільки її творці дістали можливість повністю присвятити себе творчості, маючи необхідний час та інші можливості для вдосконалення майстерності. Проте цей процес мав і негативні наслідки, сприяючи реалізації талантів лише незначної частини членів суспільства та ігнорування їх наявності в решті людей. Більшість населення, в першу чергу селянство, могло виступати хіба що в ролі споживача духовної культури або й взагалі були відчуженими від неї. Це об'єктивно вело до відриву культури від життя, від народних потреб і запитів, посилюючи тенденцію до обмеження колом, внутрішніх професійних інтересів творців духовної культури.

І хоч особливою духовного виробництва завжди буде та обставина, що здійснюється воно особливими групами людей, які зайняті інтелектуальною працею, але цю особливість не слід абсолютизувати, оскільки інтенсивність духовного життя суспільства залежить також в значній мірі від участі у створенні цінностей духовної культури широких народних мас. Саме ступінь залучення народних мас у духовне виробництво є однією з найважливіших характеристик стану культури і всього духовного життя. Іншими словами, духовне виробництво включає, поряд з творчістю представників розумової праці, діяльність широких верств населення по створенню культурних цінностей, що здійснюється на непрофесійному, неспеціалізованому рівні.

Каталізатором духовного виробництва виступають духовні потреби людей, які виявляються на двох рівнях, як потреби в освоєнні (споживанні) цінностей культури і як потреби в їх створенні (потреби в духовній творчості). Проте, було б певним спрощенням кваліфікувати потреби, орієнтовані на духовне виробництво, як духовні потреби активного характеру, а потреби, що орієнтовані на освоєння (споживання) духовних благ, як духовні потреби пасивного характеру¹.

Справа в тому, що роль споживання в духовній сфері значно важливіша, ніж просте задоволення певних потреб. На відміну від сфери матеріальної, тут процес

засвоєння духовних цінностей не перетворює людину в пасивного споживача, не здатного до самостійної творчої діяльності, оскільки сам процес реалізації споживання духовних цінностей одночасно є, в певній мірі, і процесом виробництва. Адже специфіка споживання в сфері духовної культури полягає в тому, що процес освоєння органічно пов'язаний з працею розуму і почуттів, з активністю внутрішнього світу людини. Зачіпаючи безпосередньо живу душу, споживання в духовній сфері неминує породжує духовний акт, що включає мислення, переживання, почуття, уявлення, фантазію, асоціації. В цьому випадку є завжди елемент творчості, вірніше, співтворчості, що залежить від здібності і культурного розвитку споживача.

Так, спілкуючись з літературою і мистецтвом, іншими надбаннями духовної культури, людина з'єднується з багатограним світом думок, образів і почуттів, що породжує комплекс переживань, роздумів і осмислення духовних цінностей. Зрозуміло, що рівень творчого компоненту в процесі духовного споживання залежить від інтелектуального потенціалу його учасників, їх життєвого досвіду. Різним буде цей рівень у автора та у тих, хто сприймає його творіння. Адже для споживача об'єкт духовного виробництва є зовнішнім, а не результатом його творчого процесу.

Проте важливішим при цьому є не те, наскільки споживач засвоїв творчий акт автора, а те, що в момент сприйняття одна духовна цінність (авторська) породжує іншу, але вже як неповторну, своєрідну, як неповторними є характери, типи людей, їх духовні здібності і психічний склад. Наприклад, процес засвоєння в момент читання породжує інші думки; сприйняття незнайомих раніше ідей, понять є в той же час виробництвом нових, уже своїх ідей та понять; естетичні переживання, зумовлені пізнанням творів мистецтва, є вже не тільки переживанням почуттів художника, композитора, але й своїми власними. Пройшовши в момент сприйняття через почуття і переживання споживача духовних цінностей, ідеї, думки та образи в тій чи іншій мірі акумулюються в його самосвідомості, збагачують духовний світ, формують світогляд і опередковано впливають на дії людини. Тим самим людина не тільки розвивається як особа, але й готує себе до участі в духовному виробництві. До того ж споживання духовних цінностей виступає процесом, що стимулює творців цих цінностей до створення нових творів. Споживання, таким чином, є необхідним компонентом духовного виробництва, оскільки без наступного споживання створення духовних цінностей втрачає свій смисл.

Звичайно, не можна й ототожнювати процеси духовного виробництва і духовного споживання. Так, наприклад, І.А.Джидар'ян вважає, що в актах художнього споживання читач, глядач чи слухач, тобто споживач мистецтва, виступає рівноцінним учасником художньої творчості². При всій єдності і взаємозв'язку сторін системи "духовне виробництво - духовне споживання" відмінності між ними все ж існують. Як слушно зауважує А.К.Уледов, в результаті духовного виробництва з'являється певна духовна цінність, а в результаті споживання вона набуває свою значимість, своє життя³.

Причетність в тій чи іншій мірі до духовного виробництва і творчої діяльності по створенню духовних цінностей стає в сучасних умовах атрибутом культурної людини. Форма участі громадськості в культурному житті сучасного села різноманітні, причому практика демократизації нашого суспільства породжує все нові й нові форми вияву творчої самодіяльності сільських трудівників. Все ж можна виділити таких два основні напрями, якими здійснюються громадські засади в розвитку культури на селі, як, з одного боку, залучення різних верств сільського населення до роботи державних закладів культури, до надання їм допомоги, і, з другого боку, виникнення самостійних культурних організацій та закладів, що повністю функціонують на громадських засадах, а також розвиток масової художньої самодіяльності та індивідуального аматорства.

Виступаючи важливою формою творчої активності мас в сфері духовної

культури, участь їх в діяльності державних культурно-освітніх закладів, в тому числі і в керівництві ними, сприяє як поліпшенню роботи цих закладів, так і збагаченню духовного світу особи. Лише спираючись на широкий громадський актив, державні заклади культури можуть з успіхом виконувати свої основні функції, виступаючи осередками культурного життя на селі. В умовах демократизації нашого суспільства виникають різноманітні форми сприяння громадськості державним культурно-освітнім закладам. Підтвердженням цього є розширення і зміцнення громадського активу клубів, будинків культури, бібліотек та інших культурно-освітніх закладів, що значно збагачує зміст і збільшує масштаби їхньої діяльності, підвищує її ефективність.

Так, наявність клубних рад, що обираються усією громадськістю села, а також значного числа клубних активістів сприяє посиленню зв'язку культурно-освітньої роботи з життям. Завдяки цьому виник новий тип клубних установ - їх філіали для роботи у віддалених населених пунктах, а також серед механізаторів, тваринників та інших категорій сільського населення, характер праці яких створює певні перешкоди для регулярного відвідування стаціонарних закладів культури. Громадський актив дає можливість організувати роботу клубних закладів без вихідних, що в умовах села має особливо велике значення.

Створення таких рад при бібліотеках сприяє поліпшенню обслуговування читачів, повнішому задоволенню читацьких потреб сільського населення. Тільки з допомогою бібліотечного активу стало реальністю обслуговування різних категорій читачів пересувними бібліотеками, пунктами книговидач і філіалами бібліотек, що розташовані на центральних садибах господарств. Саме бібліотечний актив, як правило, організує читацькі конференції, а також інші заходи, що спрямовані на втілення лише декларованого раніше завдання: "Книгу - в кожному сім'ю".

Значну допомогу державним закладам культури надавали колгоспи, які брали безпосередню участь у зміцненні матеріальної бази сільських клубних закладів та бібліотек, передплаті газет і журналів, придбанні технічних засобів, музичних інструментів та іншого інвентаря, оплаті підготовки кадрів для сільських закладів культури. На жаль, об'єктивний процес ліквідації колгоспів чи їх трансформації в сільськогосподарські спілки, що відбувається в умовах переходу до ринку, зумовив значне зменшення або навіть згорання такої допомоги, відчутно послабивши потенціал культурно-освітніх закладів. У зв'язку з цим було б варто внести корективи в податкову політику, яка б враховувала спонсорську діяльність господарств.

Проте завдання по залученню всього населення до надбань духовної культури і подоланню його відчуженості від духовного виробництва не може бути реалізоване тільки зусиллями державних закладів та організацій культури. Саме тому поряд із залученням сільських трудівників до надання допомоги державним закладам культури, ефективною формою їх активізації в сфері культурного будівництва є діяльність на селі культурно-освітніх організацій, що функціонують повністю на громадських засадах. Охоплюючи своїм впливом значну частину сільського населення, ці організації сприяють збагаченню його духовного світу, формують у людей потребу в спілкуванні з духовними цінностями, в тих чи інших формах духовного виробництва.

Серед таких закладів культури значного поширення набули сільські народні музеї, що функціонують повністю на громадських засадах. Знайомлячи відвідувачів з історичним минулим і сьогоденням села, його кращими людьми, такі музеї не тільки підвищують культурний рівень людей, розширюють їх кругозір, формують національно-патріотичну свідомість людей, але й сприяють розвитку їх творчої активності, бо в створенні музейних експозицій, пошуках експонатів бере участь уся громадськість села.

Найбільш поширеними є краєзнавчі музеї, серед яких є справжні культурно-

освітні центри. Таким музеєм, що користується великою популярністю, є, наприклад, історико-краєзнавчий музей с.Шляхова Вінницької області, від стендів якого ніби живі нитки простяглися в кожну хату, оскільки майже з кожної родини сюди принесли сімейні реліквії, предмети домашнього вжитку, що залишилися від минулого. Більше 10 тис.чол. відвідують щорічно краєзнавчий музей в с.Піски Бобровицького району Чернігівської області, експозиції якого розміщені в 6 залах. Крім екскурсій в музеї, читаються лекції, влаштовуються тематичні виставки, проводяться зустрічі з цікавими людьми⁴.

В багатьох селах створені народні музеї, експонати яких присвячені історії Великої Вітчизняної війни. Так, наприклад, в с.Дерієвці Онуфріївського району Кіровоградської області вже давно функціонує музей Дніпровської переправи. Спільними зусиллями активу і всієї громадськості села тут зібрано багато документів, книг, фотографій, а також особисті речі учасників героїчного форсування Дніпра⁵. Далеко за межами області відомий музей партизанської слави в с.Словечно Овруцького району на Житомирщині. Його експозиції, що містять цінні і рідкісні документи, розповідають про масовий героїзм народу в боротьбі з окупантами⁶.

Природньо, що сільські народні музеї особливу увагу приділяють хліборобській тематиці, сприяючи престижності праці на землі. Таким є, наприклад, Великоцвілянський музей хліба і хліборобської слави, що на Житомирщині. Сотні експонатів цього музею розповідають про те, які продукти виробляють із жита, пшениці, ячменю, вівса, а також про хліборобські знаряддя праці та кращих хліборобів села⁷. Багато цікавих експонатів в народних музеях присвячено відомим хліборобським династіям⁸.

В багатьох селах створені меморіальні музеї, що присвячені видатним землякам - письменникам, художникам, композиторам, а також іншим митцям і діячам культури. Так, наприклад, в с.Підлісся на Львівщині працює музей відомого українського громадського діяча, учасника "Руської трійці" М.С.Пашкевича, який тут народився. Від працівників Львівської бібліотеки АН України народний музей одержав рідкісні видання поета, а відомий композитор С.Людкевич подарував музеєві свої твори на слова поета. Добре відомий меморіальний музей видатного українського фольклориста і етнографа В.М.Гнатюка в с.Велесні Монастирського району Тернопільської області. Експозиції цього музею переглядають не тільки мешканці села, а й жителі інших районів та областей України, гості з інших держав. Успішно працюють народні літературно-меморіальні музеї М.Коцюбинського в с.Михайлівці, С.Руданського в с.Хомутинях на Вінниччині, П.Тичини в с.Піски на Чернігівщині, М.Черемшини в с.Ділятин та в с.Кобаки на Івано-Франківщині, Л.Мартовича в с. Монастирок на Львівщині, а також багато інших⁹. Меморіальний музей талановитого оперного співака О.Мишуги працює в с.Новий Витків на Львівщині. В оформленні музейних експозицій взяли участь студенти Львівського училища прикладного мистецтва ім.І.Труша. Серед експонатів музею є багато цікавих матеріалів, що розповідають про життєвий шлях О.Мишуги, його зв'язки з І.Франком, М.Лисенком та іншими митцями.

Справжніми центрами естетичного виховання сільських трудівників стали художні музеї і картинні галереї, які діють в багатьох селах. Сільською "третяковкою" називають, наприклад, художній музей в с.Пархомівці Краснокутського району Харківської області, який став відомим не тільки в Україні, але й за її межами. Фонди цього народного музею нараховують понад 4 тис. експонатів - творів живопису, графіки, скульптури, кераміки, серед яких є і справжні шедеври світової культури. Ініціатором благородної, але й неймовірно складної справи збирання художніх творів виступив місцевий вчитель історії О.Ф. Луньов, який протягом трьох десятиріч створив у селі справжню картинну галерею. Допомогали йому в створенні і поповненні

колекції картинні галереї Києва, музей ім. Пушкіна в Москві, Ермітаж в Санкт-Петербурзі і навіть Дрезденська картинна галерея з Німеччини. Нині в цьому сільському музеї зібрані роботи багатьох відомих українських і зарубіжних художників¹⁰. Полотна кращих художників виставлені також в картинній галереї с.Студениця Коростишівського району на Житомирщині¹¹. Перший в Україні музей художників-примітивістів створив у с.Золотоноша на Черкащині заслужений художник України І.І.Лисенко. В цьому музеї, основою якого стала колекція власних полотен самодіяльного митця, нині є картини багатьох художників цього жанру з України, Білорусії, Прибалтики, держав Закавказзя¹². Стали відомими також картинні галереї в с.Гребні Кагарлицького району Київської області, а також в с. Будаї на Одещині, де зібрані не тільки картини самодіяльних художників, але й полотна Т.Яблонської, К.Трохименка та інших відомих митців України.

Нерідко силами ентузіастів-подвижників культури в селах створюються цілі комплекси народних музеїв. Яскравим прикладом може бути діяльність талановитого вчителя, керівника дитячої художньої студії с.Прелесне Донецької області - О.І.Шевченка, який створив саме такий музейний комплекс. До його складу входить музей дитячого малюнку, музей народної творчості і музей селянського побуту. Малюнки сільських дітей, які зібрані в цьому музейному комплексі, бачили в Києві і Москві, Будапешті і Парижі, американському штаті Вісконсін. У музейному колективі є майстерно реставрована хата XIX ст., сторічної давнини млин, а також інші пам'ятки, які відтворюють атмосферу минулого. В такому музеї можна навіть провести цілий день, виконуючи робочі операції, що були традиційними за життя наших предків. В музейному комплексі є пам'ятник першому сільському вчителю, який навчав дітей грамоті ще в XVIII ст.¹³ Саме таке ставлення до минулого дає можливість не переривати зв'язок часу, різних епох нашої історії, не забувати досвід попередніх поколінь.

Таким чином, при належному ставленні до цієї важливої справи народні музеї можуть бути ефективним засобом підвищення культурного рівня сільських трудівників, збагачення їх духовного світу, зростання активності в сфері духовної культури. В сучасних умовах наявність у кожному селі історико-краєзнавчого чи якогось іншого музею стало такою ж необхідністю, як і наявність клубу, бібліотеки, школи¹⁴. До того ж функціонують сільські народні музеї повністю на громадських засадах, що не вимагає додаткових фінансових витрат і створює реальну можливість існування цих осередків культури в кожному селі, громадськість якого розуміє їх значення.

Важливу роль у збагаченні духовного світу сільського населення можуть відіграти народні університети, мережа яких у свій час була досить розгалуженою. Характерно, що першими на селі виникли нвродні університети культури, слухачі яких вчилися розуміти і сприймати духовні надбання людства, естетичні і моральні цінності, знайомились з кращими творами літератури і мистецтва. З часом у системі цих самодіяльних закладів з'явилися також університети економічних, правових, науково-технічних і сільськогосподарських знань, університети іншого профілю. Кращі з них, формуючи в трудівників села потребу в самоосвіті, сприяли ефективному використанню вільного часу для підвищення як загального рівня культури, так і для вдосконалення фахової підготовки.

Таким, наприклад, був народний університет культури в гірському с. Соколівка Косівського району Івано-Франківської області. Слухачам університету регулярно читались лекції з проблем естетики, проводились заняття, присвячені різним мистецьким жанрам, природі народної творчості. Характерно, що слухачі університету брали активну участь в оздобленні жител і громадських будівель села. Це було своєрідною формою реалізації теоретичних знань і виконання практичних завдань, передбачених навчальним процесом¹⁵.

На жаль, чудова народна ініціатива по створенню мережі цих громадських

закладів, які могли стати ефективним засобом гуманітарного відродження села, виродилась в умовах тоталітарної системи в одну з чергових кампаній, що ґрунтувалась на формально-бюрократичних принципах. Не перебудувавши своєї діяльності або ж і не маючи для цього можливості, багато різних лекторіїв і кінолекторіїв стали називатись народними університетами. Така проста зміна вивіски без перебудови змісту і стилю роботи завдала тільки шкоди цим громадським культурно-освітнім установам. Дискредитував народні університети також низький рівень занять, що проводились, як правило, вчителями сільських шкіл, які, природньо, не мали відповідного рівня підготовки. Інші ж представники сільської інтелігенції (спеціалісти сільського господарства, інженерно-технічний персонал та ін.) до викладацької роботи в народних університетах не залучувались. Не використовувались і можливості кооперації зусиль на районному чи обласному рівнях, хоча, як свідчить досвід, використання скоординованого і узгодженого графіку, значно підвищувало рівень занять у сільських народних університетах, збільшувало коефіцієнт корисної дії кращих спеціалістів. Не була певним чином впорядкована система організації занять і здійснення контролю знань слухачів. Комплектування контингенту слухачів народних університетів здійснювалось без всебічного врахування їхніх запитів та інтересів, вікових особливостей та рівня загальної підготовки.

Проте це, на наш погляд, аж ніяк не може бути підставою для відмови для використання потенціалу народних університетів, які можуть стати структурними підрозділами товариств "Просвіти" або "Знання" і бути ефективним засобом духовного збагачення сільських трудівників. Сприяючи раціональному використанню людьми вільного часу, народні університети можуть стати в умовах села дієвою формою самоосвіти людей, ефективним засобом залучення їх до знань та до інших цінностей духовної культури.

Велике значення для реалізації культурних потреб сільського населення і виходу його за рамки пасивних форм засвоєння духовної культури має розвиток художньої народної творчості, яка займає важливе місце в духовному житті сучасного села. Утверджуючи здорові художні смаки і естетичні запити, самодіяльна творчість має сприяє пробудженню талантів сільських трудівників, прилученню їх до мистецтва і скарбів духовної культури.

Особливої популярності на селі набула така поширена форма народної творчості, як масова художня самодіяльність, що стала дієвим стимулом пошуку талантів, створила умови для виявлення здібностей і розкриття творчих можливостей сільських трудівників. Участь у різноманітних формах художньої самодіяльності стала важливим фактором розвитку самої людини, сферою діяльності, в процесі якої особа не тільки формує і збагачує свій духовний світ, але й реалізує свої здібності, свій творчий потенціал.

Характерно, що поряд з виконавським мистецтвом, яке виступає основною формою участі сільських трудівників у художній самодіяльності, відбувається одночасно і розвиток тих її форм, де учасники залучаються до вищого рівня духовного виробництва - процесу самостійного створення культурних цінностей. І хоч за чисельністю учасників такі форми самодіяльності ще значно поступаються перед виконавством, їх роль у підвищенні творчої активності жителів села постійно зростає.

Широкий розвиток художньої самодіяльності на селі зумовив і певне організаційне оформлення цієї народної ініціативи в культурній сфері. Нині існує величезна кількість гуртків, об'єднань, хорів, ансамблів, а також інших художніх колективів, в яких реалізують свої культурні запити різні категорії сільського населення. Багато колективів сільської художньої самодіяльності, що досягли великих успіхів і нагромадили якісний, повноцінний в художньому відношенні репертуар, одержали

почесне звання "народних". Виконавська майстерність їх нерідко перебуває на рівні професійних мистецьких колективів.

Такими є, наприклад, відома самодіяльна капела бандуристів с. Струсів Тербовлянського району, яка не раз займала призові місця на оглядах-конкурсах, фестивалях, гостювала не тільки в багатьох областях України, але й в інших країнах, а також неодноразовий переможець міжнародних фестивалів фольклору народний ансамбль пісні і танцю "Дністер" із міста Заліщики на Тернопільщині. До вершини виконавської діяльності піднявся симфонічний оркестр с.Бібрка, що на Львівщині. В репертуарі сільських самодіяльних митців є вистави за п'єсами українських і зарубіжних драмгуртків. Високий рівень сценічного втілення творів і виконавська майстерність багатьох сільських ансамблів, оркестрів, театрів, студій, а також інших самодіяльних об'єднань дає змогу трудівникам села відчувати радість спілкування з прекрасним світом мистецтва.

Такі досягнення самодіяльної творчості, в якій беруть участь широкі маси селянства, свідчать про відсутність протилежності між професійним і самодіяльним мистецтвом, розвиток яких відбувається через взаємозв'язок і взаємовплив, а збагачення духовної скарбниці суспільства досягається на основі їх поєднання. Знайомлячись із кращими зразками професійного мистецтва, самодіяльні митці набувають необхідної естетичної підготовки. Водночас масове самодіяльне мистецтво є невичерпним джерелом талантів, які є резервуаром професійного мистецтва, що черпає свою силу з художніх цінностей, створених народом. Саме тому, незважаючи на розвиток засобів масової інформації, що зробили доступним для селянства кращі зразки професійного мистецтва, художня самодіяльність продовжує користуватись популярністю.

Інша справа, що нерідко художня самодіяльність існує лише на формальному рівні, позбавляючи тим самим багатьох трудівників села можливості реалізувати свої культурні запити, розвивати здібності. Недоліком багатьох колективів сільської художньої самодіяльності є недовговічність їх існування. На практиці більшість гуртків активізують, а іноді розпочинають свою роботу тільки в період підготовки до свят або напередодні фестивалів та конкурсів. В інший же час художня самодіяльність в багатьох селах якщо і не розвалюється, то в усякому разі перебуває в кризовій ситуації (скорочується число колективів, концертів і глядачів, знижується якісний рівень цих колективів). Якщо раніше колективи художньої самодіяльності виконували трьох-чотирьохголосні хорові твори, то зараз навіть при співі в один голос і в одній тональності виникають труднощі. Більше того, навіть народні пісні в селах співають все рідше і рідше¹⁶.

Значна частина сільського населення відмовляється від участі в роботі колективів художньої самодіяльності через таку об'єктивну причину, як відсутність вільного часу, що в значній мірі зумовлено переводом аграрного сектору нашої економіки на ринкові відносини. Проте багато опитаних нами не беруть участі в художній самодіяльності через відсутність бажання, а також тому, що їх ніхто туди не запрошував. Це дає підставу зробити висновок про явно недостатню роботу працівників сільських культурно-освітніх закладів по залученню населення до участі в художній самодіяльності і по роз'ясненню її значення. Чимало людей не беруть участі в самодіяльності через відсутність гуртків, які відповідали б їхнім інтересам. Особливо це стосується сільської молоді, серед якої майже половина хатіла б займатися в художній самодіяльності¹⁷. Ще дуже мало є гуртків і об'єднань, учасники яких не тільки б займались виконавською діяльністю, але й створювали самі нові культурні цінності. Не використовується належним чином і об'єднання зусиль сусідів, оскільки соціальних резервів одного села часто буває недостатньо. Кооперація необхідна для того, щоб вибрати на роль в спектаклі одну з кращих кандидатур, бо в іншому випадку

художня самодіяльність виродиться в халтуру, на яку сучасний глядач не піде¹⁸.

В умовах відсутності гуртків чи інших організованих форм художньої самодіяльності потреба людей в духовному виробництві реалізується частіше всього на індивідуальному чи сімейному рівнях, у різноманітних аматорських захопленнях, хобі. Дослідження показують, що кількість людей, які займаються художньою творчістю самостійно (в домашніх умовах), переважає часто тих, хто бере участь в роботі гуртків чи колективів. Як правило, "набір" таких гуртків у сільських клубах дуже обмежений, що не дає багатьом жителям села можливості реалізувати свої потреби та інтереси в організованих формах художньої самодіяльності. Крім того, не можна забувати і про ту категорію людей, яка взагалі не сприймає таких форм, віддаючи перевагу індивідуальному любителству, що також є органічною частиною народної творчості.

Творіння кращих народних майстрів стають не тільки предметом гордості земляків, але й здобутком суспільства, надбанням духовної культури. Так, наприклад, твори талановитого майстра художньої різьби по дереву Ю.І.Корпанюка з с.Явір Косівського району Івано-Франківської області займають почесне місце в музеях України, а також в 30 зарубіжних музеях. Цей заслужений майстер народної творчості був ініціатором створення при клубі лісорубів музею гуцульського мистецтва.

Навіть якщо особа, що займається художньою творчістю, і не досягла такого високого успіху, вона все одно залучається до мистецтва, спілкується із світом прекрасного. Саме тому було б несправедливо піддавати осуду такі форми творчої активності в сфері духовної культури тільки за те, що вони не вписані в організаційні рамки. Тим більше, не має жодних підстав твердження тих, хто розцінює індивідуальне аматорство, як "захоплення, що поглинають величезний обсяг твочого потенціалу людей, збіднюючи тим самим розвиток суспільства"¹⁹. Таке спрощене розуміння духовної творчості, що ґрунтується на визнанні тільки її колективних і організованих форм, не має нічого спільного з реальністю, оскільки воно ігнорує самоцінність будь-яких проявів духовного розвитку особи.

Справа в тому, що головним є не форма реалізації духовних потреб та інтересів, а процес переходу від типу особи, яка переважно споживала духовні цінності, до людини - творця культури, безпосереднього учасника духовного виробництва. Зрештою, основним соціальним призначенням будь-яких форм самодіяльного мистецтва і художньої творчості є не тільки задоволення відповідних потреб людей, але й самоствердження особистості, сприяння самореалізації людини, її всебічному розвитку і вдосконаленню, перетворенню її в творця культурних цінностей.

Своєрідним проявом самодіяльної народної творчості на селі є участь широких верств населення в підготовці і проведенні різних свят і обрядів, що є органічними елементами духовної культури. Як традиційна, так і нова обрядність не лише прикрашають побут селянства, але й сприяють збагаченню його духовного рівня. Адже саме обрядність є одним із дієвих засобів передачі від покоління до покоління народних ідей та уявлень, збереження традицій та моральних цінностей, краси людських стосунків. Образна форма обрядів зумовлює їх емоційно-психологічний вплив на людей, вплив на формування світогляду і переконань.

Особливо властивий такий вплив тим святам і обрядам, які мають релігійний характер. Людей приваблює в церкві чи в інших культових спорудах не тільки можливість задовільнити свої релігійні потреби, але й сама процедура богослужіння, система ритуалів, архітектура храмів і хоровий спів, урочиста атмосфера релігійних церемоній. Незважаючи на зведення атеїзму в ранг державної політики, тоталітарному режиму так і не вдалося сформувати у людей несприйняття релігії та релігійних свят і обрядів. Особливо це стосується села, де збереглися практично всі ці

свята і обряди, всупереч масовій пропаганді і намаганням замінити їх новими, які часто проводилися саме в дні релігійних свят. Так, наприклад, під час Різдвяних днів влаштували "свято зими", а в дні Паски проводилось "свято весни" і т.д. Як правило, ці спроби стерти з народної пам'яті свята і обряди, що мають свою тривалу історію і вже стали невід'ємною частиною народного побуту і духовної культури людей, не давали результату, на який розраховували організатори атеїстичної пропаганди. Життєвість традиційних свят і обрядів якраз і зумовлена тим, що їм властивий природний синтез релігійного і народного компонентів, які в свідомості людей сприймаються як органічне ціле.

І все ж було б явним спрощенням оголошувати ті нові свята і обряди, що з'явилися на селі за останні десятиріччя, чужими і впровадженими насильно. Адже, по-перше, далеко не всі вони були нав'язані зверху, а, по-друге, нерідко навіть ті свята і обряди, які спочатку "впроваджувались", під впливом народної творчості трансформувались і сприймаються нині значною частиною селянства як свої.

Серед багатьох свят і обрядів, що набули поширення і стали в тій чи іншій мірі популярними на селі, особливе місце займають ті, що мають сімейний характер: урочиста реєстрація шлюбу і новонародженого, свято повноліття, срібне і золоте весілля. Стали вже традиційними проводи призовників в армію, поїздки батьків та інших родичів на процедуру прийняття присяги на вірність Україні, а також підтримання громадськістю села постійних зв'язків з воїнами і командуванням військових частин, в яких проходять службу односельці. Ряд свят і обрядів відображають сферу праці, трудову діяльність представників різних професій (свято урожаю, свято першого трудового дня, професійні свята, урочисті проводи на пенсію). В багатьох регіонах стало хорошою традицією урочисто відзначати День заснування села, що сприяє формуванню патріотичних почуттів, єднанню з рідним краєм. Адже не легко назавжди покинути село, в парку якого людина посадила своє іменне дерево, де відзначалось свято першого уроку в школі, її повноліття і весілля, де ще дитиною вона брала участь у святі урожаю. Нарешті, окремою групою є свята і обряди, що пов'язані зі зміною пір року, різних природних циклів (свято зими, свято зустрічі весни і т.д.). Так, наприклад, у перший ранок Нового року хлоп'ята-сівачі вітають сусідів, інших односельців, бажають їм здоров'я, багатого врожаю і благополуччя.

Проте в багатьох випадках нові свята і обряди все-таки не доходять до серця і до душі людей, оскільки проводяться вони заорганізовано і на формальному рівні. Зокрема, ці свята і обряди втрачають від того, що їх організатори недооцінюють емоційний і естетичний аспекти. Людей не можуть приваблювати заходи, на яких переважає атмосфера мітинговості. Потрібні свята і обряди, органічними компонентами яких є цікава форма, яскравий церемоніал. Навіть весілля може стати мальовничим святом, яке містить багатий естетичний потенціал. На жаль, часто весілля намагаються провести з бучністю і помпезністю, що поглинає досить значні засоби, які можна було б з більшою користю використати для влаштування побуту молодих. Звісно, річ не йде про іншу крайність, коли свята і обряди проходять сіро, буденно. Надати новим святам і обрядам глибокого змісту і цікавої форми не можна форсовано за допомогою директив, оскільки все краще в цій сфері формувалось природньо протягом досить тривалого часу. Тим більше не може жодне відомство чи інстанція будь-якого рівня вирішувати скільки і яких має бути свят і обрядів, як це було зроблено у свій час республіканською комісією, що виробила систему основних 10 свят і 12 обрядів²⁰. Тільки сама громадськість і жива творчість народу можуть дати остаточну оцінку як тим обрядам і святам, що прийшли до нас із минулого, так і тим, що виникають в умовах сьогодення.

Зростання творчої активності сучасного селянства в сфері духовної культури - процес складний і багатоплановий. Звичайно, перш за все цей процес означає діяльну

участь людей у творенні культурних цінностей у духовному виробництві. Але зводити суть творчості в сфері духовної культури лише до створення цілком нового було б явним спрощенням, оскільки в такому випадку монополія на творчість належить лише великим вченим чи видатним митцям. Творчість же починається там і тоді, де і коли людина розглядає свою працю як реалізацію своїх здібностей, талантів, вміло втілюючи в цій праці свій соціальний досвід, свої ідеї і задуми, вносячи нові способи і методи здійснення трудового процесу як у сфері матеріального, так і в сфері духовного виробництва. Іншими словами, творчість має місце там, де особа прагне до самореалізації, вияву і розкриття своїх сил і можливостей, свого інтелектуального потенціалу.

І хоч аматор-вчений, віддаючи любительському заняттю значну частину свого вільного часу, може й не здійснити відкриттів у науці, не збагативши її новими положеннями, але діяльність його є все-таки творчістю. Це ж саме можна сказати й про учасників художньої самодіяльності, переважна більшість яких, не створюючи нових мистецьких творів, все ж займаються духовною творчістю, освоюючи уже існуючі твори, збагачуючи їх своєю індивідуальністю, оригінальною манерою виконання і донесення їх до інших людей. Творчий характер, без сумніву, властивий й іншим видам діяльності по засвоєнню культурних цінностей, збагаченню духовного світу. Можна говорити про два різні рівні творчості: творчість як самостійне збагачення надбань культури, як створення нових суспільно значимих духовних цінностей; творчість як розкриття здібностей, інтелектуального потенціалу особи, як засіб її самореалізації в сфері духовної культури. Ці рівні творчості, проте, не ізольовані, а, навпаки, тісно взаємозв'язані в житті, в практичній діяльності, перебувають у діалектичній єдності. Тільки в такій органічній єдності різних рівнів творчості і відбувається участь широких мас селянства в духовному виробництві.

Ігнорування творчого потенціалу людини і ставлення до людини лише як до об'єкту "культурного обслуговування" було великою, стратегічною за своїм характером, помилкою культурної політики минулого режиму. Лише курс на залучення людей до духовних цінностей, а також розвиток їх творчої активності у духовному житті відповідає потребам особи і всього суспільства. Соціальна активність людей в духовній сфері є ефективним засобом їх розвитку і вдосконалення, збагачення їх духовного світу. Різноманітні форми громадських засад у культурному будівництві на селі і зростання активності селянства в сфері духовного виробництва сприяють всебічному розвитку особи і подоланню всебічної відчуженості селянства від духовних надбань людства. Разом з тим, процес залучення людей до активної участі в духовному виробництві є неодмінною умовою успішного розв'язання цілого комплексу інших завдань, які стоять перед суспільством. Діяльність активної особи спрямована не тільки на її власне вдосконалення, але й на цілеспрямовану зміну соціально-економічних умов і життєвих обставин.

Сприяючи подоланню розриву між "творцями" і "споживачами" духовних цінностей, зростання соціальної активності селянства в сфері духовної культури, таким чином, не тільки розвиває людей, збагачує їх духовне життя, але й піднімає загальний рівень духовної культури, дає можливість виявити народні таланти. Людина одночасно і формується духовною культурою і створює її, вона - і її продукт, і її творець, її об'єкт і суб'єкт.

Формування соціально активної особи, орієнтація на підтримку культурної ініціативи і розкриття творчого потенціалу має стати предметом особливої уваги як державних структур, так і партій, громадсько-політичних організацій. Сприятливі умови для розкриття здібностей і талантів, творчих задатків широких народних мас створені в умовах демократизації українського суспільства, формування правової держави і

громадянського суспільства.

Summary. The dialectics of involving processes of the country people into the acception of cultural values and their participation in the creation of such values is investigated in the article. Different forms of the creative activity of the contemporary country people of Ukraine in the selfrealisation of the personality, the development of the cultural ifrastructure of the country, getting over its alienation of the values of the spiritual culture are demonstrated on the basis of the great actual material.

Список літератури

1. Михайлов Н.Н. Социализм и разумные потребности личности.- М.: Политиздат, 1992.- С.162-163.
2. Джидарьян И.А. Эстетическая потребность.- М., 1976.- С.177.
3. Уледов А.К. Духовная жизнь общества.- М.: Мысль, 1980.- С.93.
4. Культура і життя.- 1976.- 10 червня.
5. Сельская жизнь.- 1976.- 19 мая.
6. Соціалістична культура.- 1975.- N 8.- С.39.
7. Ковальчук О. Слово про хліб // Вісті з України.- 1990.- N13.
8. Захар'яш Є., Коробчак Л. Музеї створює народ // Вісті з України.- 1986.- N 13.
9. Соціалістична культура.- 1976.- N 7.- С.42.
10. Сільські вісті.- 1981.- 2 серпня; Фалин В. Сельский Эрмитаж // Неделя.- 1990.- N 11.- С.12-13.
11. Графова Л. В защиту честолюбия // Литературная газета.-1982.- 17 ноября.
12. Собеседник.- 1988.- N 28.
13. Азаров Ю. Утраченные ценности // Семья.- 1988.- N 31.- С.7; Брускова Е. Живи порядочно сам // Советская культура.- 1989.- 11 февраля; Советская культура.- 1990.- 6 октября.
14. Декларація основних принципів Української селянсько-демократичної партії // Літературна Україна.- 1990.- 5 липня.
15. Трибуна лектора.-1976.- N 4.- С.45.
16. Покровський Д. Только рабы не поют // Семья.- 1988.- N 48.
17. Слепченко И.М. Сельская молодежь.- М: Знание, 1988.- С.61.
18. Лисичкин Г. Тернистый путь к изобилию.- М.: Советский писатель, 1986.- С. 349.
19. Сиземская И. Роль духовной сферы жизни общества в реализации стратегии ускорения // Политическое самообразование.- 1987.- N 2.- С. 98.
20. Стеценко С.О. Розвиток та вдосконалення радянських свят та обрядів // Народна творчість та етнологія.- 1976.- N 5.- С.5.